

DIDYSIS GETSBIS

F. Scott Fitzgerald

OBUOLYS

DIDYSIS GETSBIS

F. Scottas Fitzgerald

Romanas

Iš anglų kalbos vertė
GRAŽINA ZOLUBIENĖ

PRATARMĖ

1924 m. lapkričio mėnesio pradžioje Maksvelas Perkinsas (Maxwell Perkins) gavo F. Skoto Ficdžeraldo (Scott Fitzgerald) romano rankraštį, atsiųstą iš Prancūzijos. Knyga buvo pavadinta „Didysis Getsbis“, arba „Trimalchijas Vest Ege“. Ir Perkinsas („Aš manau, kad romanas nuostabus“), ir Ficdžeraldas („Man atrodo, pagaliau parašiau kažką tikrai savita, bet kiek tas savitas bus geras, dar pamatysime“) žinojo, kad tai autoriaus laimėjimas, tik nė vienas neįtarė romaną būsiant plačiai skaitomą, verčiamą, mėgstamą, mėgdžiojamą ir studijuojamą kaip XX a. JAV literatūros įvykį. Iš tiesų, nė vienas žmogus, turėjęs reikalų su „Didžiojo Getsbio“ leidimu, negalėjo įsivaizduoti, kad bus minimos septyniiasdešimt penktosios šios knygos išleidimo metinės išspausdinant keturiolikto Skribnerio leidyklos leidimo dešimtą tiražą: apytikriai 10 mln. egzempliorių, kurie parduoti iki 2000 metų, daugiausia kituose kraštuose.

Skribnerio leidykla gali didžiuotis redaktoriaus Perkinso įžvalgumo, taip pat dėl autorių ir leidėjų tarpusavio ištikimybės XX a. trečiajame dešimtmetyje išspausdinti daugiausia talentingų JAV rašytojų knygų. Daugelis rašytojų yra nesaugūs; Skribnerio autoriai buvo ramūs, nors, kaip ir visi rašytojai, skundėsi nepakankama jų knygų reklama. Perkinso ir Skribnerio ištikimybę Ficdžeraldai liudija dokumentai apie sutikimą leisti „Getsbi“ su didele leidyklos rizika 1925 m. Pirmasis leidimas 20 870 egzempliorių tiražu išėjo balandžio 10 d., kainavo po 2 dolerius ir buvo išpirktas; antrasis leidimas – 3 000 egzempliorių – išspausdintas rugpjūtį. Priešingai mitui, kad Ficdžeraldas mirė neišspausdinęs jo knygos, dalis antrojo leidimo tiražo dar gulėjo knygynuose, kai jis buvo laidojamas 1940 m. gruodžio mėnesį. Paskutinį kartą autorinis honoraras už septynis „Getsbio“ egzemplorius išmokėtas Ficdžeraldai 1940 m. pradžioje. Paskelbus nekrologą, parduoti likusieji tiražo egzemplioriai. 1942 m. Skribneris perspausdino 260 egzempliorių „Getsbio“: nepelningos pastangos įtikti keliems pirkėjams, kurie panorė tą knygą įsigyti.

Ficdžeraldai atminti Perkinsas sumanė išleisti nebaigtą jo romaną „Paskutinis magnatas“, redaguotą Edmundo Vilsono, kartu su „Didžiuoju Getsbiu“ ir trumpais apsa-

kymais. Tai buvo postūmis iš naujo įvertinti Ficdžeraldą, ir penktajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje prasidėjo didysis jo pripažinimas. Pirmas mokomasis „Getsbio“ leidimas buvo Skribnerio išspausdintas 1957 metais. Toliau – jau literatūros istorija.

Exegit monumentum aere perennius.*

Matthew Bruccoli

* *Pasistatè paminklą, patvaresnį už varį.* – Horacijus.

IŽANGA

„Tie menki mano laimėjimai pasiekti sunkiu ir varginančiu darbu, ir dabar norėčiau, kad niekada nebūčiau atsipalaidavęs ar dairęsis atgal, bet, kai baigiau „Didįjį Getsbį“ pasakęs sau: „Radau savo temą – nuo dabar ji svarbiausia. Tai mano neatidėliotina pareiga – be jos aš niekas.“

F. Skotas Ficdžeraldas

„Didysis Getsbis“ nešlovina žmogaus dvasios kilnumo, romanas nėra politiškai teisingas, neatskleidžia būdų, kaip išspręsti gyvenimo problemas, nepateikia jokių madingų ar paguodžiančių patarimų. Jis paprasčiausiai yra šedevras.

Literatūros kūrinius dažniausiai skaitome dėl malonumo. Vienas F. Skoto Ficdžeraldo meistriškumo įrodymų, kad daugelis susižavėjusių skaitytojų nesuvokia, koks sudėtingas yra „Didysis Getsbis“, nes tą romaną malonu skaityti. Todėl svarbu prisiminti 1922 m., dar planuojant „Getsbį“, Ficdžeraldo paskelbtą pareiškimą: „Noriu para-

šyti ką nors nauja – kad būtų ypatinga, gražu ir paprasta + įdomiai suregzta.“ Šedevrai neatsiranda atsitiktinai. Genijai žino, ką daro ar stengiasi padaryti. Jiems reikia sėkmės, o žinoti, kaip ta sėkme pasinaudoti, yra svarbiausias rašytojo instrumentuotės elementas.

F. Skotas Ficdžeraldas (1896–1940) buvo romantiška ir netgi tragiška figūra: talentingas rašytojas, kuris sulaukė pasisekimo išleidęs pirmąjį romaną („Šioje rojaus pusėje“, 1920 m.), dalyvavo kerinčiame trečiojo dešimtmečio emigrantų gyvenime Prancūzijoje, o ketvirtajame dešimtmetyje patyrė daug asmeninių ir profesinių nuosmukių. Skaitytojus patraukė legendos apie Ficdžeraldą, bet svarbiau, ką jis parašė, o ne tie dažniausiai iškraipyti ir klaidingi anekdotai apie lėbavimus. Nuo 1920 iki 1940 m. jis išspausdino keturis romanus, tarp jų „Švelni naktis“, pjesę, 160 trumpų apsakymų, esė. Nebaigė puikaus didelio romano „Paskutinis magnatas“. Rašydamas iš Holivudo savo dukrai Skoti (Scottie) 1939 m., jis taip įvertino savo karjerą: „Aš nesu didis rašytojas, bet kartais manau, kad objektyvioji ir nešališkoji mano talento kokybė ir kiek jo kartais paaukota, stengiantis išlaikyti svarbiausią vertybę, turi tam tikro opinio didingumo.“

Ficdžeraldas nebuvo JAV literatūros *pleibojus*, nors kai kurie jo gerbėjai mano, kad jis neatsakingas rašytojas.

Jis buvo alkoholikas – kaip ir kiti didieji Amerikos rašytojai – bet rimtas rašytojas ir sąžiningas darbininkas. Jis nepakeverzojo „Didžiojo Getsbio“ būdamas girtas. Romanas buvo rašomas ir perrašomas trejus metus. Ficdžeraldas išbandė jo temas trumpais apsakymais, kuriuos išleido pirmiau. Temų ir charakterių brandinimą galima aiškiai atsekti apsakymuose: „Lošimo kauliukai, žalvario krumpliai ir gitara“ (1923 m.), „Protingas dalykas“ (1924 m.) ir ypač „Žiemos svajonės“ (1922 m.). Apsakyme „Nuodėmių atleidimas“ panaudota medžiaga iš prarasto vieno pirmųjų variantų, kuris vėliau tapo romanu „Didysis Getsbis“. Romanas buvo tobulinamas ir galutinį pavidalą įgavo, kai Ficdžeraldas jį peržiūrėjo ir perrašinėjo net skilčių korektūras. Tokiame etape, kai daugelis rašytojų jau būna darbą baigę, jis „Didįjį Getsbį“ vis dar tobulino. Išspausdintos Ficdžeraldo rankraščių ir korektūrų faksimilės liudija apie jo rašymo meną, kuris buvo perrašinėjimo menas.

„Didysis Getsbis“ yra klasika – knyga, vienu prisėdimu perskaitoma malonumo ieškančiųjų ir studijuojama specialistų. Yra paplitęs sofizmas, teigiantis, kad klasika amžina ir nekintanti. Literatūra turi galios išlikti, bet ir ją veikia pasikeitimai. Kiekvieno skaitytojo požiūris į grožinės literatūros kūrinį yra nulemtas subjektyvių įsitikinimų, patyrimo ir žinių.

1920 m. Ficdžeraldas entuziastingai pareiškė: „Rašytojas turi rašyti savo kartos jaunimui, ateinančios kartos kritikams ir tolesnių kartų mokytojams.“ Šį įsaką – net prašystę – pergalingai įvykdė „Didysis Getsbis“ – romanas parašytas to laiko žmogaus apie tą laiką. „Didysis Getsbis“ išspausdintas 1925 m., todėl daugelis jame minimų realiųjų dabar atrodo tokios pat tolimos kaip ir minimos Dikenso knygose. Tikroji literatūra yra tikras visuomenės istorijos atspindys; Ficdžeraldo kūriniai organiškai susiję su vienu JAV gyvenimo dešimtmečiu – džiazo amžiumi (kaip jį pats pavadino) arba audringu trečiuoju dešimtmečiu, arba ekonominio pakilimo era. Kadangi „Didžiajame Getsbyje“ aprašomą trečiąjį dešimtmetį suvulgarino ir subanalino tada negyvenę žmonės, būtina teisingai įvertinti tą laiką ir Ficdžeraldo požiūrį į tuos metus. 1920–1930 m. nebuvo vien lėbavimų dešimtmetis, kai visi tapo turtingi ir šoko čarlstoną nelegaliuose baruose gerdami kontrabandinį viskį. Teisybė, JAV dalyvavimas Pirmajame pasauliniame kare, kuris baigėsi 1918 m. lapkričio 11 d., sukėlė nusivylimą, paskatino vertybių perkainojimą, socialinius eksperimentus ir hedonizmą. Nors Ficdžeraldas dalyvavo puotose ir apie jas rašė, bet pasakojo labai kritiškai. Trečiasis dešimtmetis buvo pirmiausia galimybių ir siekių amžius – tai svarbiausia

Ficdžeraldo tema. „Džiazio amžiaus atgarsiuose“ jis rašė: „Tai buvo stebuklą, meno, pertekliaus ir satyros amžius.“ Taip pat tai buvo laimėjimų amžius, ypač vertinant JAV literatūrą: Ernestas Hemingvėjus (Ernest Hemingway), Viljamas Folkneris (William Faulkner), Tomas Vulfas (Thorn Woolf), Vila Kater (Willa Cather), Sinkleris Luisas (Sinclair Lewis), Ringas Lardneris (Ring Lardner), Judžinas O'Nilas (Eugene O'Neil), Džonas Dos Pasosas (John Dos Passos), Volis Stivensas (Wallace Stevens), Ezra Paundas (Ezra Pound), Tomas Sternas Eliotas (Thomas Stearns Eliot).

Romano veiksmas vyksta tame „greito turtėjimo“ dešimtmetyje, kai prasidėjo su „sausuoju įstatymu“ susiję nusikaltimai. Getsbio nusikalstama veikla nutylima, tačiau aišku, kad jis vertėsi kontrabanda. Trečiasis dešimtmetis buvo spekuliacijų fondų biržos akcijomis ir išeikvojimų metas, nors, palyginti su devintuoju dešimtmečiu, tai tik „lošimas iš vieno penso“ – ir Getsbis yra įsivėlęs į prekybą vogtais vertybiniais popieriais. 1929 m. rugsėjo 3 d. „Dau Džonso (Dow Jones) indeksas“ pakilo iki 381; spalio 28 d. nukrito iki 261 (1932 m. buvo žemiausias – 41.). Volstri-to žlugimu pasibaigė trečiojo dešimtmečio ekonominis pakilimas ir prasidėjo ketvirtojo dešimtmečio Didžioji

depresija. Pasibaigę tai, ką Ficdžeraldas vadino „didžiausia orgija istorijoje“.

„Didysis Getsbis“ labiausiai amerikietiškas ir istoriškas tuo, kad jame pasakojama apie pinigus. „Galimybės šalis“ siūlė daug būdų praturtėti. Getsbis, kuris susikrovė turtą tokiais būdais, kokių Bendžaminas Franklinas negalėjo net įsivaizduoti, nesuprato, ką pinigai gali ir ko negali visuomenėje. Jis naiviai tikėjo galįs nusipirkti viską – ypač Deizę. Ji perkama, deja, tokių pinigų jis neturi.

Tapo patogiu „Didįjį Getsbį“ vadinti „didžiuoju amerikietišku romanu“. Jeigu tas pasakymas ką nors reiškia, vadinasi, romanas yra didis grožinės literatūros kūrinys amerikietiška tematika, o Džeimsas Getsas, arba Džėjus Getsbis, – didis amerikietiškas herojus (Heklberio Fino gerbėjai nesutinka ir jaučiasi įsižeidę). Getsbis yra pats save sukūręs – iš tiesų pats save išradęs – amerikietis. Jis tiki amerikietiškos svajonės sėkme („pašėlusia ateitimi“), jis tą svajonę realizuoja, supainioja ją su Deize ir yra jos apviliamas. Getsbio pavadinime *didysis* skamba su girdima ironija. Jis iš tiesų didis gebėjimu aukotis savo siekiams. Tačiau tuo pat metu šiuo žodžiu apibūdinamas ir perdėtai išpūstas, neskoningas jo gyvenimas. (Tomas Bjukenenas pavadina Getsbio automobilį „cirko furgonu“.) Būtina griežtai skirti pretenzingąjį Getsbį nuo pasigėrėtino

Getsbio. Todėl Nikas ketvirtoje romano pastraipoje informuoja skaitytoją:

„Jeigu tarsime, kad asmenybė yra nenutrūkstama sėkmingų veiksmų seka, šis žmogus buvo kažkuo nepaprastas, itin jautrus gyvenimo pasiūloms, tarsi būtų prijungtas prie kokio gudraus prietaiso, registruojančio požeminius smūgius už dvidešimties tūkstančių mylių. Šis jautrumas – ne glebus imlumas įspūdžiams, kuris aukštinamas kaip „menininko temperamentas“, tai retas gebėjimas išlaikyti viltį, romantinis įkarštis, kokio niekur daugiau nesu matęs ir veikiausiai nepamatysiu.“

Didi literatūra sukuria įsimintinus personažus; iš esmės neįtikėtiną Džejų Getsbį tikėtiną padaro pasakotojas, nes visa istorija pateikta per pasakotojo matymą. Getsbis yra herojus, bet svarbiausia romano figūra – Nikas Karavėjus. Daugelis Getsbio kalbų perpasakojamos Niko, kuris yra romano balsas ir autoriaus balsas. Struktūrinis romano planas priklauso nuo Niko, pasakotojo, kuris yra iš dalies ir dalyvis, jis fiksuoja visus įvykius bei atpasakoja juos tokia tvarka, kokia apie juos sužinojo, išskyrus Getsbio biografijos detales VI skyriaus pradžioje. Nikas yra patikimas komentatorius ir, nenoromis, teisėjas: „Ne, į pabaigą Getsbis pakilo mano akyse; tik tai, kas jį kankino, tos

Singer

Macy's
BUY 2 GET 3RD
AMERICA'S LEADING
DEPARTMENT STORE
PRICES

Idle

STARCHED
COLLARS
&
SHIRTS

FISK TIRES

CAROL
THEATRE

Charles Healy
SHRIMP ALE

CAPITOL

PALACE
COLUMBIA

WYLEA

STRAM

nuodingos dujos, tvyrušios aplink jo svajonę, laikinai buvo užtemdžiusios mano domėjimąsi bevaisiais žmonių sielvartais ir trumpalaikiais džiaugsmais.“

Rašyti sudėtingai, kad tik būtų sudėtinga – prasta literatūra. „Didžiojo Getsbio“ struktūra funkcionali. Skaitytojas turi pats atkurti įvykių chronologiją, kurie daugiausia pateikiami kaip prisiminimai, todėl skaitytojas tampa tarsi pasakotojo bendrininku. Bet svarbiausia, skaitytojas turi atsekti, kur tiesa, kur melas apie Getsbj.*

Įmantriai suregzta „Didžiojo Getsbio“ chronologija – labai tinkama ir naudinga, nes laikas yra svarbiausia romano tema, – kaip ir visų geriausių Ficdžeraldo kūrinijų. Romanas prasideda žodžiais: „Jaunystės metais, kai buvau viskam jautresnis“ ir baigiasi: „Neša mūsų laivelius atgal į praeitį.“ Jame panaudota 450 laiką reiškiančių žodžių, tarp jų 87 kartus paminėtas žodis „laikas“. Į romano veiksmą nuolatos įsipina laiko simboliai: veja prie Bjukenenų namo „peršoka saulės laikrodį“; Nikas susirašo garsius žmones, dalyvavusius Getsbio vakarėliuose, tvarkaraštyje; po daugelio metų vėl susitikęs su Deize Getsbis nuverčia laikrodį; Klipspringeris groja „O tada, o tada“.

* Toliau pratarmės autorius pateikia šešis pavyzdžius ir pereina prie chronologinių romano neatitikimų, kurie, literatūrologo nuomone, yra atsiradę iš dalies ir dėl nuolatinio taisymo bei perrašinėjimo. (*Vert.*)

Laiko tema apima giminias kitimo ir netekties temas. 1924 m. kurdamas Getsbį, Ficdžeraldas rašė: „Tai ir yra šio romano pagrindinė mintis – iliuzijų praradimas, o jos taip nuspalvina pasaulį, kad visai nesvarbu, ar vienas, ar kitas dalykas tiesa, o gal melas, svarbu, kad jis turi to stebuklingo puikumo.“ Getsbis nepripažįsta laiko tėkmės. Įsimintiniausias jo pasakymas: „Kodėl praeities nesugrąžinsi? – netikėdamas sušuko jis. – Galima sugrąžinti!“ Galiausiai tai knyga apie Amerikos istoriją, susidedanti iš laiko temos ir siekių temos. „Didysis Getsbis“ baigiasi iškalbingais Niko apmąstymais apie neišnaudotas Naujojo pasaulio galimybes – „... vieną trumpą akimirką žmogus susižavėjęs, sulaukęs kvapą žiūrėjo į šį žemyną... paskutinį kartą istorijoje stovėjo akis į akį su kažkuo, tolygiu jo gebėjimui stebėtis.“

F. Skotas Ficdžeraldas mirė manydamas esąs užmirštas nevykėlis. „Didysis Getsbis“ prikėlė ir atgaivino Ficdžeraldą atminimą 1945–1950 m., nes ta knyga – stebuklas, ir ne vienintelis jo stebuklas. Literatūros stebuklu tampa tų rašytojų kūriniai, kurie įgimtus gabumus, papildę savikontrole, technika ir meistriškumu, geriau negu kiti kūrėjai išreiškia tai, ką turi galvoje.

Mathew J. Bruccoli,
Pietų Karolinos universitetas, 1992 m.

*Nešiok kepurę aukso, jeigu patinka jai.
Gali aukštai pašokti? Tai šok dėl jos aukštai.
Kol ji sušuks: „O mylimas auksakepuri,
O šokantis aukštai žmogau,
Turėt tave aš privalau!“*

Thomas Parke D’Invilliers